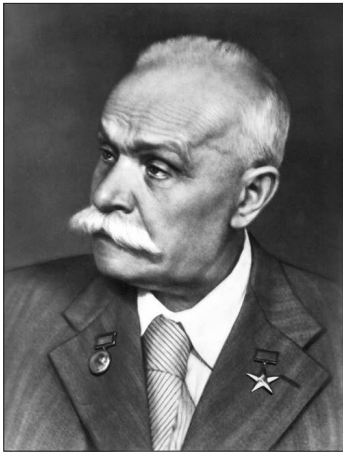

Є.О. ПАТОН

(150 років від дня народження)

Євген Оскарович Патон — видатний учений в галузі зварювання й мостобудування, інженер, педагог й організатор науки. Народився 20 лютого (4 березня) 1870 г., у родині російського консула в м. Ніцца (Франція). Вищу освіту здобув у 1894 р. у Саксонської королівської академії (м. Дрезден, Німеччина) і в 1896 р. у Петербурзькому інституті інженерів шляхів сполучення (Росія). У Петербурзі почав викладацьку діяльність й водночас став працювати в технічному відділі казенних залізниць, де займався проектуванням мостів і перекриттів. З весни 1889 р. Є.О. Патон працював у Московському інженерному училищі шляхів сполучення, в 1901 р. захистив дисертацію й був призначений професором. Євгеній Оскарович успішно

поєднував педагогічну, наукову й інженерну діяльність. Його ім'я як ученого, фахівця із проектування мостів і інших споруджень стало широко відомим.

З 1905 р. Є.О. Патон почав працювати у Київському політехнічному інституті, де очолив кафедру мостів, був обраний деканом інженерно-будівельного факультету. Він удосконалював навчальні програми, створив лабораторії, інженерний музей, продовжував наукову роботу, видав посібники і підручники, такі як «Залізні мости» і «Дерев'яні мости». Близько 35 років наукової, інженерної й педагогічної діяльності Є.О. Патон присвятив мостобудуванню, опублікував понад 160 наукових праць, створив проекти 35 мостів, серед яких Мухранський міст через р. Кура в Тбілісі, міст ім. Євгенії Бош через р. Дніпро в Києві, міст над Петровською алеєю в Києві, розбірні мости. Багато його учнів стали відомими вченими й інженерами, керівниками промисловості. Є.О. Патон вважається засновником школи мостобудування в Україні.

В 1929 р. Є.О. Патон був обраний академіком Всеукраїнської академії наук (ВУАН). Відтоді починається новий період його діяльності — в галузі зварювання металів. Він організує в системі ВУАН Електрозварювальну лабораторію й Електрозварювальний комітет. Є.О. Патон почав розробляти наукові основи зварювання й зайнявся його впровадженням у промисловість. Учений вперше у світі запропону-

вав комплексну програму розвитку зварювання, яка передбачала створення окремої організаційної структури, до складу якої входять науково-дослідницькі підрозділи, конструкторське бюро, майстерні, експериментально виробничі підрозділи. 2 лютого 1933 р. Президія ВУАН ухвалила постанову про створення Інституту електрозварювання (ІЕЗ), 2 січня 1934 р. було прийнято відповідне рішення Ради народних комісарів УРСР. В Україні було створено перший у світі спеціалізований центр з проведення наукових та інженерних робіт в галузі зварювання. До серпня 1953 р. беззмінним директором ІЕЗ був Є.О. Патон. З ініціативи вченого, що приділяв величезну увагу підготовці кадрів, у 1935 р. у Київському політехнічному інституті було організовано зварювальний факультет, яким він керував до 1939 р.

Теоретичні й експериментальні дослідження дефектів у зварних швах, міцності зварних з'єднань, напруг і деформацій, виконані Є.О. Патonom і його учнями, дозволили створити міцну наукову базу для проектування зварних металокопструкцій. Результати дослідження процесів у зварювальній ванні та інші роботи лягли в основу нового наукового напрямку — металургії зварювальних процесів. Видатним досягненням є створення автоматичного зварювання під флюсом, впровадження якого значно підвищувало продуктивність виробництва металокопструкцій. У 1940 р. Є.О. Патон написав монографію — «Швидкісне автоматичне зварювання під шаром флюсу».

В 1941—1942 рр. під керівництвом Е.О. Патона вперше у світі було створено автоматичне зварювання броні, організовано потокове виробництво танків усіх типів, авіабомб, реактивних снарядів, а також багатьох інших видів озброєння й боєприпасів.

В 1944 р. ІЕЗ повернувся з евакуації до Києва і зайнявся проблемами відновлення й розвитку народного господарства країни. Створювались нові індустриальні способи зварювання труб, магістральних трубопроводів, негабаритних резервуарів, домен, вагонів, газгольдерів, суден, різних машин та ін. Вперше у світі було винайдено електрошлакове зварювання й закладено основи спеціальної електрометалургії високоякісних металів.

Фундаментальні дослідження стали основою розвитку нових наукових напрямів, проривних інноваційних технологій у багатьох галузях виробництва. За участі Є.О. Патона й під його керівництвом було видано капітальні праці з різних аспектів зварювальної науки і техніки. Є.О. Патон був організатором і редактором журналу «Автоматичне зварювання», організатором багатьох наукових і науково-технічних конференцій. Євген Оскарович брав активну участь у громадському житті країни. У 1935 р. його обрано депутатом Київської міської ради депутатів трудящих, а в 1946 і 1950 рр. — депутатом Верховної Ради СРСР. За видатну наукову, педагогічну та громадську діяльність Є.О. Патон був удостоєний звання Заслуженого діяча науки і техніки, нагороджений орденами і медалями. У 1935 р. його обрано членом Президії Академії наук УРСР, а пізніше — головою Бюро Відділення технічних наук. Його двічі обирали віце-президентом АН УРСР. На цих постах він зробив великий особистий внесок у зміцнення зв'язків інститутів АН УРСР з виробництвом, в розширення не тільки фундаментальних, а й прикладних досліджень, що мали важливе значення для вирішення актуальних проблем становлення і розвитку народного господарства. Євгеній Оскарович помер 12 серпня 1953 р., похований у Києві.

Внесок Є.О. Патона у науково-технічний прогрес, озброєння, підготовку інженерних кадрів відзначено Сталінською премією першого ступеня (1941), присвоєнням звання Героя Соціалістичної Праці (1943) і Заслуженого діяча науки Української РСР, нагородженням орденами Російської імперії та орденами і медалями СРСР. Ім'ям Є.О. Патона було названо ІЕЗ НАН України, автодорожній міст через р. Дніпро в м. Києві, Дніпропетровський технікум зварювання й електроніки, а також Тбіліський завод електрозварювального устаткування, океанський лайнер Чорноморського пароплавства. У м. Києві відкрито пам'ятник Є.О. Патону, меморіальні дошки у Києві та містах України і Росії. В 1964 р. АН УРСР і Міжнародним інститутом зварювання засновано Премію ім. Є.О. Патона.

*О.М. КОРНІЄНКО,
кандидат технічних наук,
доктор історичних наук,
провідний науковий співробітник,
Інститут електрозварювання
ім. Є.О. Патона НАН України*

ІВАН ПУЛЮЙ

(до 175-річчя від дня народження)

Серед багатьох наших земляків, які прославили Україну у світовому вимірі, був уродженець Тернопільщини Іван Павлович Пулюй.

Велич його постаті полягає в багатогранності таланту, високому рівневі досягнень у різних сферах діяльності, глибокому патріотизмі й твердих моральних принципах, які він сповідував завжди і всюди — у науці, політиці, в особистому житті. Був людиною кристально чесною, зі світлим розумом і чистими помислами. «Чоловіком-самоцвітом» назвав його Пантелеймон Куліш.

Широта наукової ерудиції, глибоке проникнення у фізичну сутність досліджуваних явищ і процесів, рідкісне поєднання таланту експериментатора з високим інтелектом теоретика дає змогу вважати Івана Пулюя належним до плеяди тих учених, які в ХІХ столітті здійснили непересічний внесок у тогочасну науку і техніку.

Його праці з фізики містили перевідкриття (1896) Х-променів (рентгенівських променів), сконструйовані ним прилади було відзначено найвищими нагородами на всесвітніх і міжнародних виставках, а винаходи з електротехніки й телефонії запатентовано в передових країнах Європи.

Іван Пулюй народився 2 лютого 1845 р. у містечку Гримайлові, нині Гусятинського району Тернопільської області. У 1857—1865 рр. навчався в Тернопільській класичній гімназії, де заснував таємну студентську «Громаду», члени якої присвятили себе «до ревної і невисипучої праці для народу». Під час навчання на теологічному факультеті Віденського університету у 1865—1869 рр. зорганізував Товариство українських богословів, був одним із засновників товариства «Січ», яке, за оцінкою Івана Франка, відіграло важливу роль у європеїзації Галицької Русі.

Продовжуючи розпочату в гімназії роботу з підготовки українськомовних підручників для середніх шкіл та гімназій, І. Пулюй почав реалізацію великого задуму — українськомовного видання духовної літератури. Для цього заснував товариство «Праця», а в 1869 р. уклав і видав «Молитвослов».

Своєю активною громадською позицією 24-літній студент-богослов привернув увагу відомого письменника П. Куліша, який вже тривалий час працював над перекладом Святого Письма й потребував помічника з добрим знанням стародав-

ніх мов. Їхня співпраця над перекладом Нового Завіту розпочалася в лютому 1871 р., і цього ж року вийшли друком у Відні Євангелія від Матея, Марка, Луки та Івана. У 1903 р. за активної участі І. Пулюя було завершено Кулішів переклад Старого Завіту й видруковано перший повний канонічний переклад Біблії українською мовою.

Після завершення у 1872 р. навчання на природничому відділенні філософського факультету І. Пулюя як кращого випускника залишили для дослідницької роботи у фізичній лабораторії університету. Його перші наукові праці, присвячені експериментальному дослідженню температурної залежності внутрішнього тертя повітря, опубліковано в 1874 р. у журналі «Доповіді Віденської академії наук».

Як перспективний науковець, він отримав 1875 р. від Міністерства освіти стипендію для продовження науково-дослідницької роботи в Страсбурзькому університеті, де на той час діяла відома школа експериментальної фізики проф. А. Кундта.

У 1876 р. І. Пулюй захистив дисертацію, здобув ступінь доктора «*philosophiae naturalis*» і повернувся до Віденського університету, де викладав молекулярно-кінетичну теорію газів і теорію теплоти. Продовжуючи науково-дослідницьку роботу в лабораторії проф. В. Лянга, розпочав дослідження електричних розрядів у розріджених газах. На його думку, саме тут необхідно було шукати розгадку природи електричного струму. Дуже швидко І. Пулюй досягнув значних успіхів у з'ясуванні механізму виникнення, природи та властивостей катодних променів, а поставлені досліді й сконструйовані для цього прилади використовував при відкритті й дослідженні Х-променів.

Оволодівши мистецтвом видування скла, І. Пулюй виготовляв оригінальні вакуумні прилади, які експонувались й були відзначені преміями та дипломами на різних міжнародних виставках. Деякі з них придбав для своєї колекції Паризький національний музей мистецтв і ремесел. Особливе захоплення у відвідувачів викликала перша люмінесцентна лампа. Як з'ясувалося через 14 років, вона була потужним джерелом випромінювання Х-променів і стала прототипом рентгенівської трубки.

Результати досліджень газорозрядних процесів І. Пулюй опублікував у монографії «Випромінна електродна матерія і так званий четвертий агрегатний стан». На її актуальність вказує неодноразове перевидання як у середині країни, так і поза її межами. Так, у 1889 р. Лондонське фізичне товариство опублікувало англomовний переклад згаданої монографії в престижному науковому журналі «*Physical Memoirs*».

Після успішної презентації своїх приладів на Паризькій електротехнічній виставці у 1882 р. І. Пулюй очолив електротехнічне бюро у Відні, конструював освітлювальні лампи розжарювання, які за багатьма параметрами переважали лампи Едісона й Свана.

У 1884 р. близько тисячі ламп Пулюя й дугові лампи «чеського Едісона» Ф. Кжжіка освітлювали територію міжнародної електротехнічної виставки та прилеглі вулиці міста Штайр. Невдовзі Міністерство освіти Австро-Угорщини запропонувало І. Пулюєві місце професора кафедри експериментальної і технічної фізики Німецької вищої технічної школи в Празі.

У 1888 р. проф. І. Пулюя обрали ректором Німецької політехніки, а в 1890 р. — деканом машинобудівного факультету. За його активної участі було підготовлено

плани та проекти будівництва модерного електротехнічного інституту, а в 1902 р. створено окрему кафедру електротехніки, яку він очолював до виходу на пенсію.

Поряд із великою організаційною та навчально-методичною діяльністю проф. І. Пулюй проводив активну наукову роботу. На початку 90-х років вийшли друком його найважливіші теоретичні праці з електродинаміки змінних струмів. Саме на 90-ті припадає пік активності його винахідницької діяльності в галузі практичної електротехніки й телефонії.

На окрему увагу заслуговує діяльність І. Пулюя в галузі електроенергетики. Починаючи з 90-х років він стає найбільш авторитетним експертом із питань проектування й будівництва електростанцій та електричних мереж на території Чехії. Серед інших варто згадати електрифікацію Праги і спорудження гідроелектростанції поблизу міста Гогенфурт.

Відновивши 1896 р. дослідження з електровакуумними приладами власної конструкції, І. Пулюй дуже швидко підтвердив результати К. Рентгена з X-променів і водночас за допомогою лампи, яку той йому подарував, виявив їх нові властивості. Чи не найбільшою уваги заслуговує висловлене ним вдале трактування природи та мікроскопічного механізму виникнення X-променів на відміну від помилкових гіпотез, висунутих К. Рентгеном та іншими дослідниками.

6 лютого 1896 р. на засіданні математично-природничого відділу Віденської академії наук він продемонстрував високоякісні світлини хребта мертвої дво-місячної дитини, туберкульозної руки одинадцятирічної дівчинки та інших частин людського тіла, виконані за допомогою X-променів, і звернув увагу на перспективу їх практичного застосування в медицині. Ці світлини ще довго відтворювали на своїх сторінках провідні європейські газети й журнали завдяки їх високій якості.

І. Пулюй ні на хвилину не забував про освітні потреби рідного народу. Після затвердження в 1892 р. статуту Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ) у Львові він опублікував деякі свої наукові та науково-популярні статті спочатку в «Записках НТШ», а згодом у «Збірнику Математично-природописно-лікарської секції НТШ», розробляв українську науково-технічну термінологію. Серед перших дійсних членів НТШ (1899 р.) було ім'я І. Пулюя.

У 1904—1906 рр. вчений написав кілька статей із гострою критикою злочинної політики Росії, зокрема щодо заборони української мови. В них він обстоював національні інтереси українського народу в межах обох імперій, домагався утвердження його повноправного культурного, соціального й політичного статусу.

У 1906 р. із нагоди 100-ліття Німецької політехніки за визначну науково-педагогічну діяльність проф. І. Пулюя відзначили орденом Залізної корони, а в 1910 р. удостоїли високого титулу «Радник двору». Незважаючи на гострі, критичні виступи вченого щодо внутрішньої політики Австро-Угорщини, уряд високо оцінив його наукову та освітню діяльність.

З початком Першої світової війни І. Пулюй разом із іншими українськими громадськими діячами заснував у Празі Комітет допомоги українським біженцям із Галичини, окупованої російськими військами, а також пораненим воякам і військовополоненим українцям, що воювали в складі протиборчих армій.

Широкий резонанс викликали дві німецькомовні брошури під назвою «Польські русофіли і масові арешти вірних держави українців у Галичині» та «Україна і її

міжнародне політичне значення», написані 1915 року. Перша — щодо внутрішньої, друга — зовнішньої політики центрального уряду. У першій автор висвітлив нерівноправне становище українців і поляків у Східній Галичині, критикував позицію центрального уряду, що сприяла такому становищу. У другій, окресливши сутність і мету споконвічних прагнень українського народу, їх історичну законмірність і справедливість, висловив свіже бачення регіонального та глобального геополітичного положення України, його впливу на стабілізацію політичного становища в Східній та Центрально-Східній Європі.

У 1916 р. проф. І. Пулюй отримав пропозицію обійняти посаду міністра освіти Австро-Угорщини, однак через поганий стан здоров'я змушений був відмовитися від неї й цього ж року вийти на пенсію. 31 січня 1918 р. зупинилося серце великого патріота та науковця Івана Пулюя.

У прощальному слові над його могилою ректор Празької політехніки професор Бах сказав: «Ти був людиною сильних переконань і гостро викарбуваною особистістю, але також людиною, що знала, як дотримуватися вірності народові, з якого ти вийшов, і немає більшої вірності, аніж вірність власному народові».

*В.А. ШЕНДЕРОВСЬКИЙ,
доктор фізико-математичних наук,
професор, провідний науковий співробітник,
Інститут фізики НАН України*

М.П. КОРНЕЙЧУК

(100 років від дня народження)

Корнейчук Микола Павлович — відомий український математик, доктор фізико-математичних наук (1964), професор (1965), академік НАН України (1997). Народився 22 січня 1920 р. у селі Бобрик (нині Гомельська область, Білорусь). Після закінчення семирічної школи в 1935 р. вступив до Гомельського індустріально-педагогічного технікуму. Закінчивши його в 1938 р., працював вчителем математики у школі міста Турова Гомельської області. З 1940 р. М.П. Корнейчук проходив строкову службу в Радянській армії, учасник Другої світової війни, був двічі поранений. За мужність і героїзм нагороджений орденом Червоної зірки (1944) та медаллю «За перемогу над Німеччиною» (1945), згодом став кавалером ордена Вітчизняної війни I ступеня.

У 1949 р. М.П. Корнейчук звільнився в запас і переїхав із сім'єю у місто Павлоград Дніпропетровської області, де працював учителем математики в середній школі, паралельно навчався на заочному математичному відділенні Дніпропетровського державного університету. В 1955 р., отримавши диплом з відзнакою, Микола Павлович вступає до аспірантури на кафедру математичного аналізу Дніпропетровського університету. Його науковим керівником був М.Д. Калашников, який ознайомив свого аспіранта з ідеями теорії наближень, яка розроблялась у Дніпропетровську ще в довоєнні роки А.М. Колмогоровим та С.М. Нікольським. Згодом саме академік Нікольський став для М.П. Корнейчука науковим наставником. В 1959 р. М.П. Корнейчук захистив кандидатську дисертацію «Некоторые вопросы приближения периодических функций тригонометрическими многочленами». Після закінчення аспірантури залишився на кафедрі, працював асистентом (1958—1960), доцентом (1960—1962), завідувачем кафедри (1963—1974). У 1963 р. захистив докторську дисертацію «О наилучшем равномерном приближении непрерывных функций». У 1972 р. М.П. Корнейчука було обрано членом-кореспондентом АН УРСР, а в 1974 р. Микола Павлович переїхав до Києва, де очолював до 2001 р. відділ геометричної теорії функцій та топології (з 1987 р. — відділ теорії наближень) в Інституті математики АН УРСР. Працюючи в Києві, М.П. Корнейчук не втрачав зв'язків

із Дніпропетровським університетом, продовжував очолювати та координувати дослідження з теорії наближень у цьому закладі.

Наукові праці вченого стосуються екстремальних задач теорії наближення, проблем оптимізації та сплайн-апроксимації. Розв'язав відому задачу Фавара про точні значення найкращих рівномірних наближень тригонометричними поліномами класів Гельдера (1961), розробив нові методи розв'язування екстремальних задач, за допомогою яких отримав результати з наближення класів функцій поліномами і сплайнами; дослідив можливість реалізації найкращих наближень на класах функцій за допомогою лінійних методів.

Автор багатьох наукових праць, серед яких монографії «Экстремальные задачи теории приближения» (1976), «Аппроксимация с ограничениями» (1982), «Сплайны в теории приближения» (1984); «Точные константы в теории приближения» (1987) та ін.

М.П. Корнейчук підготував 8 докторів і 30 кандидатів наук, був заступником головного редактора «Українського математичного журналу», членом редколегії журналу «East Journal on Approximations», видання «Праці Інституту математики НАН України». Микола Павлович Корнейчук помер 22 липня 2003 р., похований на Байковому цвинтарі Києва.

М.П. Корнейчук — Заслужений діяч науки і техніки України (2000), лауреат Державних премій України (1994) та СРСР (1973), Премії ім. М.В. Остроградського (2000), нагороджений орденами та медалями СРСР.

*Ю.І. МУШКАЛО, кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник,
ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу
та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України»*

В.М. ПЕРЕТЦ *(150 років від дня народження)*

Перетц Володимир Миколайович — відомий вчений-літературознавець, доктор російської словесності (1902), професор (1903), академік Петербурзької АН (1914), академік УАН (1919). Народився 31 січня 1870 р. в Санкт-Петербурзі (нині РФ) у сім'ї викладача гімназії. В 1893 р. закінчив Петербурзький університет, в якому був залишений приват-доцентом при кафедрі російської мови та словесності. В 1900 р. захистив дисертацію на ступінь магістра, в 1902 — доктора російської словесності. В 1903 р. переїхав до Києва. В 1903—1914 рр. — професор Київського університету на кафедрі історії російської літератури та мови, водночас у 1906—1910 рр. — викладач на вечірніх історико-філологічних курсах, 1910—1914 — вечірніх вищих жіночих курсах.

В 1908 р. В.М. Перетца обрано дійсним членом філологічної секції Наукового товариства імені Шевченка у м. Львові. Був головою філологічної секції Українського наукового товариства в Києві, редактором «Записок Українського наукового товариства в Києві», з 1915 р. — почесний член Російського бібліографічного товариства. В 1907 р. заснував філологічний семінар, з якого вийшло 30 дослідників історії української літератури. Серед них В. Адріанова-Перетц, В. Розов, С. Маслов, Є. Тимченко, Т. Сушинський, М. Драй-Хмара, П. Филипович, О. Білецький та ін.

В 1914 р. В.М. Перетц переїхав до Петрограда (нині м. Санкт-Петербург, РФ), у 1917—1921 рр. брав участь в організації Самарського університету. У 1921 р. В.М. Перетц повернувся для читання лекцій у Петроградському університеті, яке припинив через хворобу в 1925 р.

У 1919 р. В.М. Перетца обрано дійсним членом Української академії наук. У 1921 р. він заснував Товариство дослідників української історії писемності та мови в Петрограді, яке в 1926 р. в статусі комісії ВУАН мало 31 дійсного члена, 5 членів-співробітників і перетворилося в 1928 р. на філію ВУАН. Очоливши в 1927 р. Комісію давнього українського письменства, академік В.М. Перетц об'єднав для

праці над складанням бібліографії давнього письменства вчених Києва, Ленінграда й Москви.

В ніч з 11 на 12 квітня 1934 р. В.М. Перетца було заарештовано НКВС та направлено для допитів на Луб'янку в Москву як члена контрреволюційної фашистської організації «Російська національна партія». Провину вченого було «доведено» матеріалами слідства та очними ставками. Судили В.М. Перетца разом із М.Н. Сперанським 16 червня 1934 р. Їх засудили до заслання на 3 роки до Саратова (нині РФ). 22 грудня 1934 р. В.М. Перетца було виключено з Академії наук. Помер 24 вересня 1935 р., похований на Воскресенському кладовищі м. Саратова.

Реабілітований 9 липня 1957 року Президією Ленінградського обласного суду, відновлений в АН СРСР рішенням Президії АН СРСР від 30.08.1957 р., що підтверджено Загальними зборами АН СРСР від 23.03.1990 р.

Автор понад 300 праць із літературознавства, джерелознавства, історіографії, археології, бібліографії, з них більше 100 написано під час перебування в Києві (1903—1914). Простежив вплив українських віршів і народної поезії XVII—XVIII ст. на російську літературу, дослідив два типи давньоукраїнського віршування (силабічне — у віршах і драмах та нерівноскладове — у народних думках). У праці «До історії малоросійського літературного вірша» (1902) одним із перших дослідив ритміку, співвідношення поетичних розмірів і засоби римування у віршах Т.Г. Шевченка.

В 2013 р. на будівлі Інституту філології Київського Національного університету імені Тараса Шевченка встановлено пам'ятну дошку на честь академіка В.М. Перетца.

*Ю.І. МУШКАЛО, кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник,
ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу
та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України»*